

Prof dr Darko Gavrilović

Filozofski fakultet, Banja Luka

Fakultet za evropske pravno-političke studije, Sr. Kamenica

“Svetozar Pribićević i srpsko – hrvatska saradnja od 1897. do 1905. godine”

Apstrakt: U članku autor daje pregled političkog sazrevanja i rada Svetozara Pribićevića od trenutka kada je ušao u politički život do trenutka kada je pristupio, kao zreo političar, osnivanju Hrvatsko – srpske koalicije koja je predstavljala prvi primer stranačke koalicije ova dva naroda u Hrvatskoj i pokušaj da se zajedničkim političkim radom dođe do poboljšanja položaja kako Hrvatske u Austro-Ugarskoj tako i Srba i Hrvata u Ugarskoj, odnosno, Hrvatskoj, koja se nalazila u njenom sastavu.

Ključne reči: Svetozar Pribićević, Hrvatsko – srpska koalicija, Srbi, Hrvati, jugoslovenstvo.

U novijoj srpskoj istoriji Svetozar Pribićević je bez sumnje bio krupna istorijska ličnost, a samim tim i jedan od najznačajnijih i najuticajnijih političara na hrvatskoj i jugoslovenskoj političkoj sceni u prvim desetlećima 20. veka. Od 1905. godine do 1918. godine on je bio vođa Srpske samostalne stranke u Hrvatskoj i jedan od osnivača Hrvatsko - srpske koalicije, da bi, sa stvaranjem Kraljevine SHS 1918. godine, u kojem je aktivno učestvovao, njegova ličnost postala neraskidivo vezana za stranačke organizacije kojima je od tada bio na čelu (Demokratska stranka, Samostalna demokratska stranka).

Ma koliko da se Pribićeviću uvek, a često gotovo isključivo, pripisivalo jugoslovenstvo, treba imati na umu da je u njegovoj rodnoj kući srpska svest bila razvijena. O tome je pisao njegov brat Adam. To raspoloženje se naročito rasplamsalo u vreme hercegovačkog ustanka, a nije prestalo ni posle poraza ustanika 1878. godine, jer je Svetozar u

drugom razredu realne gimnazije pokušao da prebегne u Srbiju. O toj njegovoj tipično pubertetskoj avanturi brat Adam je zabeležio: “Što je on pošao u Srbiju, sasvim je prirodno. Otac i mati othranjivali su nas u dubokoj odanosti prema srpskoj narodnoj ideji i potpuno nekritičkoj ljubavi prema Crnoj Gori, Srbiji i Rusiji. Svetozar je mislio da će ga u Srbiji posaditi u krilo i posipati šećerlemama. Ali je čudno da se dete od dvanaest godina usudilo samo, bez igde ičega krenuti toliko daleko i verovalo da će uspeti. Ovaj nagon za dalekim ciljevima ostaće njegova osobina do kraja života. Uvek je on tako, za volju dalekih ciljeva, bio slep za sve sporedno, u što je spadala udobnost i njegova i njegovih najbližih.”¹ Premda mu pokušaj bega nije uspeo, on ga nije sprečio da ponovo pokuša da pobegne četiri godine kasnije, kada je sa uspehom stigao u Beograd. Ostavši tamo bez sredstava za život, bio je prisiljen da se ubrzo vrati u Hrvatsku i da završi gimnaziju, kod jednog rođaka, u Karlovcu 1894. godine, kao odličan đak².

Univerzitetske studije iz matematičko - fizičke grupe završio je na Univerzitetu u Zagrebu. Dok je bio student, političke borbe između Srba i Hrvata u Hrvatskoj bile su veoma žestoke, a kulminirale su protivrpskim demonstracijama u Zagrebu 14. i 15. oktobra 1895. godine, u vreme posete Franje Josifa glavnom gradu Hrvatske. Razloga za političke borbe bilo je mnogo, ali koren uzajamnom neprijateljskom držanju bio je jedan, a to je činjenica da su hrvatske stranke svoju ideju državnog prava zasnivale na srednjovekovnom mađarskom državnom pravu kada je u pitanju bilo priznavanje srpskog naroda u Hrvatskoj. Drugim rečima, po tom pravu, Mađari su bili jedini politički narod u Mađarskoj, pa je shodno tome i veći deo hrvatskih političara smatrao Hrvate za jedini politički narod u Hrvatskoj. Naravno, da je iz takvog stava proizašao čitav niz problema u srpsko - hrvatskim odnosima. U to vreme, najjače opozicione stranke u Hrvatskoj, nisu priznavale ni srpski narod ni srpsko ime. Sa jednakom žestinom, ta opozicija je napadala

¹ Podaci iz Pogovora dr. Bogdana Krizmana u knjizi Svetozara Pribičevića: “Diktatura kralja Aleksandra”, Zagreb 1990, str. 276.

² Vladimir Ćorović: “Portreti iz novije srpske istorije” , Beograd 1990, str. 244.

kako srpske političare koji su bili bliski Kuenu, tako i srpsku opoziciju koja je, slično hrvatskoj opoziciji branila autonomiju Hrvatske i Slavonije koju su ugrožavali Mađari i Kuen. Progonjeni su srpski učitelji, a zatvarane srpske škole. Srpski političari, naročito notabiliteti i pristalice Narodne stranke, odgovarali su na te napade tako što su podržavali bana Kuena Hedervarija, koji je učvršćivao mađarski uticaj u Hrvatskoj, suzbijao hrvatska nacionalna osećanja, i u isto vreme svim silama radio na razbijanju jedinstva srpskog i hrvatskog naroda. Tako je jedan deo srpskih političara, suprotstavljajući se hrvatskim političarima, radio na urušavanju lepih privilegija koje je Hrvatska dobila Hrvatsko-ugarskom nagodbom.

Našavši se u vremenu žestokih nacionalnih sukoba od kojih je jedinu korist imao treći, odnosno, mađarski vladajući krugovi, Pribičević je odlično uvideo svu uzaludnost međusobnih trvenja. O hrvatskim i srpskim političarima u to vreme on je imao malo lepih reči, osim za Franka Potočnjaka, o kojem je, prisećajući se svojih studentskih dana, mnogo godina kasnije, pisao: “On je jedan od rijetkih hrvatskih političara, kojima Srbi mogu vjerovati bez rezerve. Izjavljujući se u saborskoj periodu od 1897. do 1901. za ravnopravnost srpskog naroda sa hrvatskim ... ostao je na tom temelju nepromjenjen i dalje.”³ Potočnjak je za Pribičevića bio “put do sređenih odnosa u čitavom našem narodnom životu, u čem leži jedino jamstvo za uspjeh narodne politike, i srpske i hrvatske.”⁴ Za vreme studija Pribičević je ocenjivao i rad Josipa Juraja Štrosmajera, kojeg je s jedne strane nazivao “velikim sinom hrvatskog naroda, a najvećim mu sinom 19. vijeka”, priznavajući pri tom da “slava njegova ostaje ipak trajna i neprolazna, jer se ne zaboravlja njegova prepiska sa knezom Mihajlom”, ali mu je, u isto vreme i zamerao, da je “... imao svojih mana i pogriješaka ... zbog poslanice, kojom je pozivao srpski narod u svoju crkvu ... i zbog

³Novi Srbobran, 91 / 29.4 (12.5) 1905. str.1.

⁴Isto.

njegovog mirenja i paktiranja sa pokojnim Starčevićem, kao i njegovog učešća na katoličkom kongresu u Zagrebu.”⁵

Suočen sa sumornom političkom stvarnošću u kojoj su se stranke oba naroda iscrpljivale u međusobnoj borbi, Pribićević je sa još nekolicinom svojih drugova, odlučio da krene drugim putem, pa se tako već u februaru 1896. godine pridružio srpskoj i hrvatskoj omladini koja je iskoristila proslavu sedamdesetogodišnjice rođenja Svetozara Miletića da bi se međusobno zblížili i našli zajedničku osnovu za dalju saradnju između Hrvata i Srba. Pošto je od ranog detinjstva Pribićević rastao u porodici gde se Miletićevo ime izgovaralo sa velikim poštovanjem, za njega je ova proslava bila pravi dokaz budućeg zajedničkog rada o čemu je pisao i mnogo godina kasnije u svom delu “Diktatura kralja Aleksandra”.

Političko iskustvo u Hrvatskoj do 1897. godine pokazalo je da pritisak izvana neće moći da se ukloni bez zajedničke borbe Hrvata i Srba i bez demokratizacije javnog života. Hrvatska se i dalje nalazila pod žestokim pritiskom režima bana Kuena Hedervarija, koji je išao za tim da Hrvatsku pokori isključivim interesima ugarske vlade, pri tom se služeći: onemogućavanjem protivdualističkih snaga u njihovom delovanju, potpirivanjem sukoba između hrvatske i srpske buržoazije i još boljim osposobljavanjem svog činovničkog aparata za potiskivanje i najmanje pojave nacionalnog otpora.

Zbog toga, Pribićević je sa svojim kolegama, studentima zagrebačkog univerziteta, usmerio svu energiju na okupljanje hrvatske i srpske omladine, pokušavajući je pridobiti idejom narodnog jedinstva. Ova ideja, postala je srž njegove ideologije, i takvom će ostati sve do šestojanuarske diktature. Sličnim putem, 1897. godine, krenuo je i jedan deo hrvatske omladine ponesene Masarikovim predavanjima u Pragu. Tamo, oni su pokrenuli list “Hrvatska Misao”, u kojem su naglašavali da su Srbi i Hrvati jedan narod. Predvođeni Stjepanom Radićem, praški omladinci su analizirali nazadovanje političkog života u

⁵Isto, 67 / 28.3 (10.4) 1905. str.1,2.

zemlji i pri tom dolazili uvek do jedinstvenog zaključka da se odbrana od tuđinske hegemonije može sprovesti samo srpsko - hrvatskom saradnjom. Mlada inteligencija je počela da osuđuje dotadašnju negativnu politiku hrvatskih građanskih stranaka i tražila je sopstveni put. Sledeće godine "Hrvatska misao" je zbog žestokih kritika upućenih vladi, hrvatskom društvu i opoziciji, prestala da postoji, a pokrenut je list "Novo doba", kao organ srpskih, hrvatskih i slovenačkih omladinaca. Pošto je i taj list uskoro zabranjen u Hrvatskoj, pokrenut je u Beču 1899. godine, zajedničkim snagama Svetozara Pribićevića i Stjepana Radića, list "Glas", koji slično njegovim prethodnicima također nije bio dugog veka. U tom listu, Radić se solidarisao sa Pribićevićevim smerom i načinom pisanja koji su bili na liniji narodnog jedinstva Srba i Hrvata, ali već tada, za razliku od Pribićevića, on je bio za "takvo jugoslavensko državno i narodno jedinstvo, koje će polovicu našega naroda ujediniti u Habsburškoj monarhiji, u Kraljevini Hrvatsku, a drugu polovicu izvan Monarhije u balkanski savez i to tako, da Habsburška monarhija i balkanski savez budu najbolji prijatelji."⁶ Za razliku od Radića, koji je bio Hrvat, Pribićević, kao Srbin, imao je sasvim drugačije poglede po pitanju ujedinjenja. On je smatrao da će "Srbi i Hrvati polagati jednako pravo na svaki dio naše narodne zajednice, zvao se taj dio Hrvatska i Slavonija, Dalmacija, Istra, Međimurje, Bačka, Banat, Srbija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Stara Srbija, Mačedonija."⁷ Na osnovu ovoga sasvim je jasno da je Pribićević hteo da se ceo srpski narod uključi u južnoslovensko jedinstvo, jer je u jugoslovenstvu video šansu za okupljanje srpskog naroda u jednu državu, dok Stjepan Radić je za okvir južnoslovenskog okupljanja video Hrvatsku i Zagreb zato jer je to ispunjavalo, prema njegovom mišljenju, nužan okvir za postizanje hrvatskih nacionalnih ciljeva. Postojanje ovih u državnom i nacionalnom smislu različitih koncepcija izazivalo je kasnije sukobe i razmirice između ne samo

⁶Srbobran, 151/ 9.(22) 7. 1914. str.2.

⁷Svetozar Pribićević: "Misao vodilja Srba i Hrvata" Beograd, 1940. str.28.

hrvatskih i srpskih nacionalista već i između onih koji su zdušno prihvatili jugoslovensku ideologiju.

Ideje koje je Pribićević za vreme studija iznosio u navedenim časopisima, on je, u stvari, objedinio već na samom početku svog političkog rada, u članku pod naslovom "Misao vodilja Srba i Hrvata", koji je izašao 1897. godine u "Narodnoj Misli"⁸, i koji zapravo otkriva osnove njegove političke ideologije, temeljne političke orijentacije i program njegove političke aktivnosti sve do pred sam kraj života. Nakon opštih razmatranja, na početku svog članka, o pojavi ideja, od kojih je nacionalna ideja ta koja pokreće moderno čovečanstvo, on iznosi glavnu misao, a to je da "Srbi i Hrvati nisu dva različita, nego su oni djelovi jednoga, istoga, naroda."⁹ Da bi taj zaključak potvrdio argumentima, on piše da imena Srbin i Hrvat su u stvari "jedan isti pojam". To su, prema njegovom mišljenju, narodna imena za obeležavanje jednog naroda. Verske razlike on ne smatra dovoljnim dokazom da su Srbi i Hrvati dva različita naroda, a pitanje jezika u potpunosti isključuje iz rasprave, jer smatra da oni govore isti jezik. Pribićević u članku realno procenjuje težak položaj Hrvatske kao i stvarnu potčinjenost svih njenih stanovnika, ali, iz te procene, on izvodi nerealan zaključak, a to je misao o jedinstvenom narodu. Ta ideja nacionalnog unitarizam postala je osnovom njegove celokupne političke aktivnosti kako u Austro - Ugarskoj, tako i u novostvorenoj jugoslovenskoj državi, s tim što od 1918. godine on je u okvire svog jugoslovenstva uključio i Slovence.

Ušavši u politički život, Pribićević je odbacio državno - pravne argumente i istorijske činioce, ne priznavajući nikakve razlike među jugoslovenskim narodima, a potrebu tesne saradnje pojačao je do nacionalnog integralizma, jer je smatrao da se tendenciji pretvaranja "zemalja krune sv. Stjepana" u jedinstvenu mađarsku državu može suprotstaviti samo na taj način. Većina omladinaca bila je njegovog

⁸Almanah "Narodna misao" bio je list "ujedinjene hrvatske i srpske akademske omladine", a u njemu su objavljivali svoje radove: Jovan Banjanin, Milan Kostić, Ivan Lorković, Lav Macura, Dušan Mander i Svetozar Pribićević.

⁹Svetozar Pribićević: p.d. str.9.

mišljenja, ali je zajednički stav bio taj, da se bez promene političkog kursa tadašnjih stranaka, ne može ostvariti preko potrebno jedinstvo. Zbog toga, na konferenciji u Maksimiru 1898. godine, "omladinci (misli na krug Napredne omladine, op. D.G.) su se sporazumjeli da po vlastitim uvjerenjima pristupe osnovanim srpskim i hrvatskim strankama, da bi u njima djelovali u tom smislu."¹⁰ Tako je Pribićević posle završenih studija i godinu dana službe na mestu profesora, odlučio da se posveti novinarskom pozivu i da pristupi Srpskoj samostalnoj stranci,¹¹ na čijem se čelu, u to vreme, nalazio dr. Bogdan Medaković. O toj odluci, Pribićević je mnogo godina kasnije pisao da je "ušao u ovu stranku sa srpskom omladinom i reformisao njen program. Novi je program pristao uz gledište o narodnom jedinstvu Srba i Hrvata i zahtjevao je korjenite demokratske reforme."¹² Neosporno je da je Pribićević u tome za kratko vreme uspeo, jer premda je pripadnike te stranke u svom "Glasu" oštro osuđivao kao nagodbenjačke oportuniste i kao grupaciju koja nije ozbiljan politički činilac, on je u periodu od 1902. do 1905. godine postao jedan od najuglednijih srpskih političara mlađe generacije u Hrvatskoj.¹³ U tom periodu, on je u stranci brzo napredovao, pa je tako sredinom decembra 1902. godine preuzeo funkciju urednika stranačkog lista "Novi Srbobran", da bi uskoro posle toga preuzeo i mesto generalnog sekretara, nakon čega je počeo da daje nove impulse u političkom istupanju svoje stranke.

Južnoslovensko pitanje naročito se zaoštrilo 1903. godine. Tada se u Hrvatskoj budi široki narodni pokret koji je u početku bio usmeren protiv mađarske hegemonije, a potom i protiv habsburške vlasti. Ovom pokretu je glavni zamah dala nova napredna generacija, koja je prodrmala ponovo ujedinjenu opoziciju hrvatskih opozicionih stranaka iz njene pasivnosti i učinila je nakon dve godine politički aktivnom u

¹⁰Svetozar Pribićević: "Diktatura kralja Aleksandra", Zagreb 1990. str.15.

¹¹Srpska samostalna stranka osnovana je 1881. godine, a program joj je bio: borba za očuvanje srpske posebnosti u Hrvatskoj i za jednakost Srba sa Hrvatima, kao i poštovanje crkveno - školske autonomije, uz isticanje potrebe revizije Hrvatsko - ugarske nagodbe.

¹²Svetozar Pribićević: p.d. str.13.

¹³Glas, 2 / 1899, str.3.

novoj formi, "hrvatsko - srpskoj koaliciji". Ti događaji su doveli do toga da je Kuen Hedervari otišao sa mesta bana. Iste godine nastale su značajne promene u Srbiji. Došlo je do smene dinastija, tako da je umesto Aleksandra Obrenovića, kojeg su zaverenici mučki ubili, na presto došao Petar Karađorđević. Ova promena u Srbiji zadala je ozbiljan udarac austro - ugarskoj spoljnoj politici, koja je u dinastiji Obrenovića imala saveznika, ali i mirnog, poslušnog saradnika, za razliku od Karađorđevića, koji su se vezali za Rusiju i samim tim se isprečili nemačkim i austrijskim planovima za prodor na istok. Sve to je poticalo politiku novog kursa, čiji tvorci su nastojali da se sporazumeju sa svim protivnicima nemačkog "**Drang nach Osten**". Ta se politika zasnivala na saradnji Hrvata i Srba, a kao krajnji, daleki cilj, postavljala je stvaranje jugoslovenske države. Neposredni program novog kursa je bio rušenje lažnog ustavnog stanja i uvođenje građanskih demokratskih sloboda, s tim da „treba poraditi na tome da se Dalmacija sjedini sa Hrvatskom.“ Naravno, da je takav plan "osveženih" hrvatskih i srpskih stranaka u Hrvatskoj postavio austrijske i mađarske vladajuće krugove za njihove najveće neprijatelje. Ipak, do ujedinjenja većeg dela opozicije u Hrvatskoj, trebalo je pričekati još dve godine.

Do tada, Pribićević je zajedno sa stranačkim drugovima nastojao da osnaži svoju stranku, da poveća broj izvršnih odbora, neprestano, pri tom, sazivajući na desetine skupština i sastanaka koji su imali zadatak da je omasove u srpskom narodu širom Hrvatske. Pribićević je tada za Srbe tražio, osim verske ravnopravnosti, i "da se uzakoni ravnopravnost srpskog imena s hrvatskim, ... ćirilice s latinicom, i slobodno i neograničeno upotrebljavanje srpske narodne zastave."¹⁴ Iste godine, premda je radio na približavanju sa hrvatskom opozicijom koja se ujedinila u Hrvatsku stranku prava, ističući kako je njegova stranka "stavila u svoj program sve ono što je saržano u 3. točki rezolucije hrvatske stranke prava" (op. autora - 3. tačka sadrži: reformu izbornog reda, finansijsku samostalnost Hrvatske, zaštitu seljačkog poseda,

¹⁴Govor Svetozara Pribićevića na drugoj skupštini Srpske samostalne stranke u Pakracu od 2. (15) 11. 1903, preneo je "Novi Srbobran", br. 248 / 3. (16) 11. 1903. str.2.

obrotničkog i radničkog staleža, ličnu slobodu, slobodu štampe i udruživanja), on ju je i napadao tvrdeći da su u nju “ušli elementi, koji se u mnogim pitanjima po svojim načelima dijametralno razlikuju. Čini se da svaki od tih elemenata iščekuje nešto drugo od te nove stranke ... Glavni sastavni element ove stranke su obzoraši i jedan dio pravaša. Pošto držimo da je apsolutno nemoguće da se ljudi ovako na prečac odreknu svih svojih tradicija, ne možemo nikako vjerovati da će se ovi ljudi odreći svog držanja prema srpskom narodu.”¹⁵ I tu je bio u pravu, jer pravaši su bili upravo oni koji su Hrvatsku stranku prava nastojali da učine suzdržanom po pitanju priznanja Srba u Hrvatskoj i koji su usporavali njen rad kada je traženo da se što pre pristupi slozi između Srba i Hrvata. Treba napomenuti da je “Novi Srbobran” tokom 1903. i 1904. godine izražavao istovremeno nadu i sumnju u novostvorenu Hrvatsku stranku prava. On je pozdravio njeno demokratsko opredelenje i odvajanje od Frankove struje, ali je istovremeno pokazao nezadovoljstvo zbog toga što je HSP prihvatila program 1894. godine i time ponovo došla do negacije srpstva, što je stvorilo prepreku za saradnju protiv “Dranga”.¹⁶

Međutim, Pribićević i njegovi politički drugovi okupljeni oko “Novog Srbobrana” nisu samo ispoljavali nezadovoljstvo prema novostvorenoj HSP, već i protiv Franka i njegove Čiste stranke prava koji su bili eksponenti isključivih hrvatskih nacionalističkih ciljeva. Treba imati na umu da je devedesetih godina 19. veka Starčeviću stranku prava zahvatio proces koji je njen antidualistički program prvo pretvorio u umerenoopozicioni, da bi se konačno, kada je Josip Frank preuzeo u svoje ruke list “Hrvatska”, transformisao u prodinastički. Do rascepa u stranci je došlo 1896. godine kada su nastale dve struje; jedna okupljena oko lista “Domovina” i po njemu nazvana domovinaši i druga okupljena oko Josipa Franka i po njemu nazvana frankovci. Frankova stranka je bila u najtešnjoj vezi sa velikoaustrijskim

¹⁵Novi Srbobran, 23 / 21.1 (3.2.) 1903. str.1.

¹⁶Ranka Gašić: “Srbobran glasilo Srpske samostalne stranke u Trojednici 1903-1914” magistarski rad, str.103.

krugovima, nadajući se da će iz saradnje sa dvorom uspeti da izvuče za Hrvatsku trijalističko rešenje, čime bi Hrvatske postala treća ravnopravna jedinica unutar Habsburške monarhije. Saradnja frankovaca sa dvorom i njihovo nepriznavanje Srba u Hrvatskoj, kao i protivrpske demonstracije koje su pokrenuli 1902. godine bili su dovoljni Pribićeviću i samostalcima da u svom listu često napadaju rad Frankovih pravaša. U tim napadima, o Franku se govorilo kao o čoveku bez nacije i religije, a često ga se nazivalo “šajlokom koji skida funtu mesa sa živog tela srpskog naroda” u inače uobičajenom za “Srbobran” antisemitskom maniru. Međutim, najveći razlog za žestoke napade na Franka bio je taj što je on bio prepreka stvaranju srpsko – hrvatskog fronta protiv “Dranga” i što je saradujući sa klerikalcima okupio front odan dvoru.¹⁷

Slično Pribićeviću mislio je i Stjepan Radić, koji je frankovce i jedan deo pravaša smatrao sejačima narodne mržnje i razdora, ali je u isto vreme verovao da je Hrvatska stranka prava, kojoj je on bio sekretar još od 1902. godine, sposobna da preuzme vlast u Hrvatskoj i da uspostavi slogu između Srba i Hrvata. Radićeve govore “Novi Srbobran” je tada često prenosio na prvim stranicama, pri tom ga hvaleći kako se “odlikuje krasnim mislima, istinskim rodoljubljem i pravim shvatanjem života i političke borbe.”¹⁸

Međutim, Pribićević te godine nije napadao samo klerikalne krugove i konzervativniji deo pravaša, on je sa nesmanjenom žestinom vodio borbu i protiv Srpske narodne radikalne stranke, koja je počela da se organizuje u Hrvatskoj i Slavoniji, s namerom da suzbiju uticaj samostalaca, a ojačaju svoj. Radikali su povelili odlučnu borbu protiv Srpske samostalne stranke, videći u njoj jedinog protivnika u pridobijanju glasačkog tela, zapostavljajući pri tom borbu protiv postojećeg političkog sistema, što su samostalci iskoristili kao adut za

¹⁷Isto, str.109-112.

¹⁸Novi Srbobran, 54 / 27.2 (13.3) 1903. str.3.

dalje napade na njih.¹⁹ Radikali su im uzvraćali tvrdnjama da su “isuvše slabi” da ih “preplaviše Brankovci, a još više ljudi, vladinovci, klerikalci, zbog kojih ne može napred ... a da učini što korisno za narod, za to će biti nesposobna, kao što je i danas.”²⁰ Pribićević je za vreme tih sukoba u svojim tekstovima nastojao da smiri razbuuktalu stranačku borbu upozoravajući “da su Ugarski Srbi trideseti deo stanovništva Srbi su tako mali da se jedva vide u ovom šarenilu narodnosnom ... pa ipak mogu da se slože ... mi ne možemo podneti ovaj luksuz,”²¹ ističući pri tom da su u Habsburškoj monarhiji Srbi “mali narod ... pa je tome nužno da dođe do ujedinjenja srpskih stranaka da bi se osigurao opstanak naroda.”²² O daljoj borbi srpskog naroda u Habsburškoj monarhiji za svoja prava Pribićević je bio mišljenja da njeno težište treba preneti “u Zagreb i Peštu , kao i da je neophodno održavanje seoskih skupština ... osnivanje narodnih knjižnica ... jednom rječju marljiv rad u narodu.”²³ On je dobro osetio kada je došao trenutak da se težište političke borbe Srba sa narodno - crkvenog sabora prebaci na Hrvatski sabor, odnosno da Hrvatska postane centar političkog okupljanja Srba iz Ugarske, i na tome je tokom cele 1904. godine radio.

Na žalost, početkom 1904. godine, politički odnosi između hrvatske i srpske opozicije su se i dalje sporo otopljavali. O tome, on je pisao ne samo u “Novom Srbobranu” već i u “Politici”. U svom članku Pribićević ističe da je Hrvatska i Slavonija zbog srpsko - hrvatskih nesuglasica osuđena da vodi politiku “gravaminalnu, jer Srbi i Hrvati vezani ovim sporom, nisu podobni ni zato, da osnovni zemaljski zakon o drž. pravnoj autonomiji sačuvaju od mađ. povreda. U posljednje vrijeme govorilo se o srpsko - hrvatskom sporazumu, ali svi zaključci o srpsko - hrvatskoj slozi na osnovi nekih simpatičnih pojava iz prošle godine, suviše su brzi i preuranjeni.” Pribićević je smatrao da do raščišćavanja

¹⁹Lazar Rakić: “Radikalna stranka u Vojvodini 1902-1919”, Novi Sad 1983. str.138,139.

²⁰Zastava, 25 / 4.2 1903. str.3.

²¹Novi Srbobran, 3 / 5 (18). 1 1905. str.1.

²²Isto, 31 / 11(24). 2 1905. str.1,2.

²³Isto, 249 / 13(26). 11 1904. str.1.

“srpsko - hrvatskog pitanja nije došlo zato jer hrvatska politika sve do sada nije konkretizirala svoje poglede na srpsko pitanje ... Ova neodređenost, ova bezbojnost hrvatske stranke prava u srpskom pitanju ne može poslužiti kao osnova za bratski sporazum ... Hrvatska opozicija koleba se još uvijek između realizma mlade hrv. generacije i starčevićanske dogmatike starijih. A ova dogmatika bukvalni je hrv. prevod s originala mađarskog. Njezina je sadržina osnovana na drž. - pravnom gledištu, koje je po svom izvoru aristokratsko, po svojim sredstvima antikvarno - političko, a po svojim ciljevima ultra - šovinističko. I kao što mađ. drž. pravna teorija utapa nemađarske narode u jedinstveni politički narod mađarski, tako i hrv. drž. pravno gledište briše srpski narod, da ga upije u pol. narodu hrvatskom.”²⁴ Pribićević nije napadao samo opoziciju zbog njene jalovosti, već i vladajuću Narodnu stranku, kao i Srbe u njoj, tvrdeći kako se u “Narodnoj stranci, nepovratno izgubio Srpski klub. Oni dakle nemaju ništa zajedničko sa srpskim zahtjevima, pogotovu ako se uvaži, da je “program siročeta bez oca”, program Vase \urđevića za hrvatsku “narodnu” stranku apokrifan ... U zemaljskom saboru ne čuje se danas slobodna srpska riječ.”²⁵Borba protiv vladajuće stranke nastavlja se i u njegovim napadima na bana Pejačevića, zbog toga, što je “njegov sistem punom parom zaplovio u reakcionarne vode.”²⁶ Takođe, Pribićević napadi na bana nisu jenjavali, jer je on dobro ocenio da je politika stezanja opozicije s jedne strane i nastojanje da se ispolji naklonost prema Srbima s druge strane, itekako smišljen potez Pejačevića i Narodne stranke, u cilju prdobijanja Srba i time razbijanja teško stečene sloge između političara hrvatske i srpske opozicije. Zbog svega toga, Pribićević je pojačao svoje napore na objedinjavanju opozicije, pa je tako na pouzdaničkoj skupštini Srpske samostalne stranke u Petrinji, od 4. avgusta 1904. godine, “razložio potrebu opozicije i pokazao, da ona ima jednako pravo na život kao i vladina stranka. Ali ta opozicija

²⁴Isto, 33 / 13(26). 2 1904. str.2.

²⁵Isto, 17 / 24.1 (6.2) 1904. str.1.

²⁶Isto, 124 / 11(24). 6 1904. str.1.

mora se što prije ujediniti, biti napredna i savremena.” Osim ove potrebe on je isticao da je “nužno opće pravo glasa koje ima biti tajno”, zatim, “sloboda štampe, zbora i dogovora.”²⁷

A da su se hrvatsko - srpski odnosi razvijali u tom smeru dokaze smo dobili već polovinom 1904. godine, kada su počeli da se ređaju događaji koji su ukazivali da je prebrođena teška kriza između Srba i Hrvata, čemu su dokaz bile mnogobrojne manifestacije, koje su sve više poprimale političke sadržaje. Kao kruna tog otopljanja, usledila je odluka Središnjeg odbora Srpske samostalne stranke doneta 27. maja 1904. godine da se stupi u izbornu koaliciju sa Hrvatskom strankom prava²⁸, ali do stvaranja koalicije trebalo je još pričekati, jer “ sve do sad ova stranka nije našla za potrebno, da odredi svoje stanovište prema srpskim zahtjevima, a njezin organ (misli na “Obzor” - opaska autora) zamiriši ponekad, kao što vidimo, štaviše i denuncijacijom Srba.”²⁹

Međutim, kada se saznalo da će biti raspisani izbori za poslanike u Saboru Hrvatske, počele su ozbiljne pripreme samostalaca za borbu protiv vladajuće Narodne stranke. Samostalci su uspeali da pronađu zajednički jezik sa Srpskom narodnom radikalnom strankom i zajedno nastojali da se udruže sa hrvatskim opozicionim strankama u pokušaju da sruše Narodnu stranku. U decembru 1904. godine naprednjaci su, više ne želeći da deluju u okviru Hrvatske stranke prava, osnovali svoju stranku i otpočeli žestok sukob sa protivrpskom Frankovom strankom. Taj čin sa simpatijama je dočekan od strane samostalaca, koji su o tome pisali: “Naši odnosi prema Hrvatima nisu se u prošloj godini ništa izmjenili. Oni su pravilniji i snosljiviji nego prije, ali to je sve. O kakvom sporazumu sa Hrvatima ... ne može se ni govoriti. Do tog će doći, kada se među Hrvatima utvrdi struja koja će potpuno raskrstiti sa starčevićevom zasukanošću, klerikalnom netrpeljivošću i patriotizmom

²⁷Isto, 160 / 27.7 (9.8) 1904. str.1.

²⁸Vasilije Krestić: “Istorija Srba u Hrvatskoj i Slavoniji 1848-1914” Beograd 1991, str.428, 429.

²⁹Novi Srbobran, 177 / 17.(30) 8 1904. str.1.

austrijskim ... struja ... mlade hrv. generacije, koja se okupila u Naprednoj stranci ...”³⁰

S druge strane, Pribićević je ostao razočaran stranačkim programom Hrvatske pučke seljačke stranke, koju je u decembru 1904. godine osnovao Stjepan Radić, njegov prijatelj i politički saradnik iz studentskih dana. Premda je Radić tražio demokratizaciju javnog života i smatrao nužnom saradnju Hrvata i Srba, kao i borbu protiv nemačkog “Prodora na Istok”, njegovi su se stavovi u mnogočemu razlikovali od Pribićevićevih. U svom tumaču HPSS - e Radić obrazlagao drugu tačku njenog programa koja kaže da su “Hrvati i Srbi jedan narod, pa se već zato moraju sporazumjeti i u političkom radu, naročito ondje gdje žive zajedno”. Tu, on je mislio “na sve Hrvate i na sve Srbe, a ne samo na Hrvate i na pravoslavne u banskoj Hrvatskoj. Svi pravoslavni u Banskoj Hrvatskoj nisu naime porietlom Srbi, Srbi su samo Srijemci.”³¹ Zbog ovakvog stava prema Srbima došlo je do njegovog dugogodišnjeg razlaza sa Pribićevićem, koji je u “Novom Srbobranu” pravilno ocenio da se “program seljačke stranke ne obazire na srpsko pitanje” i da je “glavna stvar u tom, da li Hrvati misle voditi računa o posebnim srpskim težnjama, koje su osnovane na svijesti srpskog naroda u svojoj posebnoj narodnoj ličnosti, na ljubavi srpskog naroda prema svom narodnom imenu.”³² Međusobna optuživanja Pribićevića i Radića nastavila su se i tokom 1905. godine, a u jednom od svojih odgovora Radiću, Pribićević je odlično analizirao “Stipin zaokret”, “njegovo približavanje Franku, jer je tvrdio da su u Srbiji Srbi, a u Hrvatskoj da nisu baš Srbi, ali kad se oni zbog vjere zovu Srbima, ne treba ih u tome smetati. Stipica je izdao načelo jedinstva hrvatskog i srpskog naroda, kojemu je bio sklon od 1898.”³³

³⁰Isto, 1 / 3. (16) 1 1905. str.1.

³¹A. Radić I S. Radić: “Tumač k programu ili što je i što hoće Hrvatska pučka seljačka stranka”, objavljeno u knjizi A. Radića: “Sabrana djela”, Zagreb 1936, str.108,109.

³²Isto, str.79.

³³Novi Srbobran, 183 / 31.8 (13.9) 1905. str.1.

Na proleće 1905. godine samostalci su odlučili da uđu u koaliciju sa radikalima i “sa onim hrv. opozicionim strankama koje se u svojim pogledima na srp. pitanje budu rukovodile težnjom za sporazumom sa Srbima.”³⁴ Samostalci i radikali, prema Pribičevićevim rečima, čine sve “da se stvore uslovi za izbornu koaliciju ... da se stupi u izborni sporazum sa hrvatskom opozicionom koalicijom, ako u njoj ne bude “čistih” i “pobožnih” (frankovaca i furtimaša) Međutim, na hrvatskoj je strani takav kaos, da se još zadugo ne možemo nadati čistoj situaciji.”³⁵I tu je bio u pravu, jer je kolebljiva politika hrvatskih političara prema Srbima postala “žalostan predmet iz 1903. godine kada se počelo življe raditi na zbližavanju Srba i Hrvata.”³⁶ Zbog toga, Pribičević je upozoravao “da se hrvatsko pitanje može riješiti samo na tri načina. Ili u sporazumu sa Srbima, ili pomoću Pešte ili pomoću Beča. Sva tri pravca se ne mogu izabrati, jer se međusobno potiru, ali, koji se izabere njega se valja držati ... pošto su Beč i Pešta dvolični do sporazuma može doći samo sa Srbima ... jer se hrvatsko pitanje može riješiti samo zajedničkom srpsko - hrvatskom snagom.”³⁷

U isto vreme, na taj problem, jednako su gledala dvojica hrvatskih političara iz Dalmacije, Frano Supilo i Ante Trumbić. Oni su slično Pribičeviću videli priliku u krizi dualizma koju bi mogli da iskoriste u cilju ujedinjenja Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom. Po njihovom mišljenju, kriza mađarske vlade kao i teški pregovori koje je kralj vodio sa mađarskom opozicijom, dovoljni su da se pokrene pitanje rešenja najakutnijih problema hrvatskih zemalja. Stara težnja za okupljanjem snaga i Hrvatske i Dalmacije tada se ponovo javila, jer je mađarska liberalna stranka, koja na vlasti u Hrvatskoj drži Kuenovu tvorevinu Narodnu stranku, doživela potpuni slom. Tako da se tada samo moglo postaviti pitanje u kome tražiti oslonac, da li u Beču ili u Pešti. Supilo i Trumbić su smatrali da je potrebno naći zajednički jezik sa Srbima,

³⁴Isto, 105 / 16. (29.) 5 1905. str.1.

³⁵Isto, 155 / 23.7 (5.8) 1905. str.1.

³⁶Isto, 48 / 3. (16.) 3 1905. str.1.

³⁷Isto.

Srbijom, ali prvenstveno sa mađarskom opozicijom. Zbog toga, Supilo je otišao u Beograd gde je došao u dodir sa srpskim službenim krugovima, a Trumbić je razgovarao sa Ferencom Košutom. Postupajući u skladu sa političkim delovanjem dvojice svojih istaknutih vođa, u proleće 1905. godine dovršio se proces povezivanja između Narodne hrvatske stranke i Stranke prava, osnivanjem jedinstvene Hrvatske stranke. Izvan nje ostali su "čisti" pravaši i naprednjačka grupa oko dr. Josipa Smodlake. Na osnivačkoj sednici u Splitu, Hrvatska stranka je u svom političkom programu izjavila "da su Hrvati i Srbi jedan narod po krvi i jeziku, nerazdruživo spojeni zemljištem, na kojem obitavaju, te će prema tomu raditi da se uklone i onemoguće razmirice, a da se uvieži ljubav među njima, na osnovi zdravog samokupnog rada za obći narodni boljitak."³⁸ Nakon brojnih teškoća dalmatinski pobornici "novog kursa" uspeali su da nagovore banovinske političare da prihvate saradnju sa mađarskom opozicijom. Dana 3. oktobra 1905. godine na Rijeci se sastala većina hrvatskih poslanika iz Hrvatske i Dalmacije i potpisala poznatu **Riječku rezoluciju** kojom je podržala mađarsku opoziciju u njenoj borbi za potpunu državnu samostalnost - za personalnu uniju. Istakli su da su hrvatski i mađarski narod upućeni jedan na drugi i u odbrani od spoljne opasnosti (misli se na nemački "prodor na istok"). Riječka rezolucija je postavila kao uslov za hrvatsku pomoć mađarskoj opoziciji ujedinjenje hrvatskih zemalja i uvođenje ustavnih sloboda u Hrvatskoj, odnosno, obaranje mađaronskog režima.

Na posebnom skupu hrvatskih političara u Rijeci, posle donošenja rezolucije, učestvovali su i predstavnici Srpske samostalne stranke, među kojima i Svetozar Pribičević, koji je o tome rekao da je "prvi korak hrvatskog izvršnog odbora bio traženje sporazuma sa Srbima."³⁹ Pozivu hrvatskih kolega oni su se odazvali zbog toga što im je rečeno "da "čisti" nisu pozvani i da s njima više neće stupati ni u kakvu kooperaciju."⁴⁰ Na tom sastanku raspravljali su o izbornoj saradnji, ali samostalci, zbog

³⁸Vasilije Krestić: p.d. str.431.

³⁹Isto, str.433.

⁴⁰Isto, str.432.

sporazuma sa radikalima, nisu hteli da vode nikakve separatne pregovore.

Uprkos toj činjenici, "Novi Srbobran" je požurio da izrazi svoje oduševljenje ovom rezolucijom, pišući kako "već danas ona predstavlja, na hrv. strani, čitav prelom u shvaćanju našeg položaja između Austrije i Ugarske. Rezolucija ... odlučno pristaje uz Peštu. Riječka rezolucija smatrajući da je mađarska borba za samostalnost opravdana, staje na ispravno gledište ... Stanovište Riječke rezolucije u pitanju sjedinjenja Dalmacije, osnovano je na državno - pravnoj nagodbi od 1868. godine. Nema sumnje, to je način koji bi, za pitanje sjedinjenja mogao zagrijati i Srbe. Do sada su Hrvati tražili sjedinjenje na podlozi maglovitog historičkog državnog prava, koje je svojim obimom i svojim interesom napereno protiv srpskog naroda."⁴¹

Srpski poslanici iz Hrvatske i Dalmacije prihvatili su pruženu ruku svojih hrvatskih kolega četrnaest dana posle, usvojivši **Zadarsku rezoluciju**, u kojoj su dali potporu mađarskoj opoziciji sa istim uslovima kao i Riječka rezolucija. Oni su bili spremni da se bore za ujedinjenje Hrvatske i Dalmacije, ako hrvatske stranke priznaju ravnopravnost hrvatskog i srpskog naroda. U pripremanju, formulisanju i prihvatanju Zadarske rezolucije značajan doprinos dao je upravo Svetozar Pribićević. On je prihvatio načela Riječke rezolucije nalazeći u njima uporište za ostvarivanje sopstvenog političkog programa. Naime, on je u njoj video polazište sa sporazumevanje do tada oštro suprotstavljenih strana. Karakteristično je da je u Zadarskoj rezoluciji istaknuto da su Srbi i Hrvati jedan narod, što je bila već pre iskazana Pribićevićeva teza.⁴²

Neposredni rezultat ovih dveju rezolucija bio je dogovor Hrvatske stranke i Srpske stranke u Dalmaciji, na osnovu kojeg je zaključena saradnja po pitanju borbe za sjedinjenje Hrvatske i Dalmacije, a napose

⁴¹Novi Srbobran, 201 / 22.9 (5.10) 1905. str.1.

⁴²Hrvoje Matković: "Svetozar Pribićević ideolog, stranački vođa, emigrant", Zagreb 1995, str.21.

je istaknuto da su Hrvati i Srbi jedan narod. Potpisani hrvatski i srpski poslanici obavezali su se da se zajednički jezik službeno naziva hrvatski ili srpski, da se u školama uči hrvatska i srpska istorija, kao i latinica i ćirilica, a da u dalmatinskim opštinskim većima gde ima bar trećina srpskih poslanika treba pored hrvatske postaviti i srpsku zastavu.⁴³

Riječkom i Zadarskom rezolucijom, kao i pomenutim dogovorom dveju stranaka, konačno je dovršen period približavanja hrvatske i srpske politike, a time je i stvoren temelj za politiku "novog kursa". Ali s druge strane, ne možemo reći da je time sve rešeno, jer "novi kurs" su napadali: mađaroni, klerikalci, frankovci i seljačka stranka. Frankovci su čak pokrenuli "narodnu buru" kojoj je bio cilj da protestnim skupštinama "oduva" politiku "novog kursa". Naravno, frankovcima nije bio samo cilj da slepo služenje Beču, već su nastojali da steknu što veću nezavisnost Hrvatske, kao i njeno ujedinjenje sa Dalmacijom, ali, za razliku od rezolucionaša, oni su smatrali da se taj cilj može ostvariti samo uz pomoć Beča, a nikako uz pomoć Srba, prema kojima su pokazivali sve otvoreniju mržnju.

Riječka i Zadarska rezolucija postale su temelj formiranja Hrvatsko - srpske koalicije, koju su činile: Hrvatska stranka prava, Hrvatska napredna stranka, Srpska samostalna stranka i Srpska narodna radikalna stranka. Neko vreme pridružila im se i Socijaldemokratska stranka. Novu politiku nisu prihvatile Čista stranka prava, Narodna stranka i Hrvatska pučka seljačka stranka, koja je s jedne strane, pošto je tek formirana, želela da očuva svoju samostalnost, a s druge strane, nije verovala Mađarima ni kad su u opoziciji i kad traže saradnju sa Hrvatima.

Sa osnivanjem Hrvatsko - srpske koalicije možemo reći da se završio jedan period političkog života Svetozara Pribičevića u kojem se on u celosti izgradio kao zrela politička ličnost, koja je od samog početka svog delovanja odbacila državno - pravne argumente i istorijske

⁴³J. Šidak, M. Gros, I. Karaman, D. Šepić: "Povijest hrvatskog naroda 1860 - 1914.", Zagreb 1968. str.222.

činioce ne priznavajući nikakvih razlika među južnoslovenskim narodima. U tom periodu, on je uspeo da samostalcima nametne novi program koji je “pristao uz gledište o narodnom jedinstvu Srba i Hrvata i zahtjevao je korijenite demokratske reforme. Od 1906. do 1918. ta je stranka u Hrvatskom saboru zastupala gotovo sve srpske izborne okruge u Hrvatskoj i bila je glavnim osloncem Hrvatsko - srpske koalicije.”⁴⁴ Takvim radom Pribićević je uspeo da sa stvaranjem Hrvatsko - srpske koalicije objedini svoje napore zacrtane na sastanku “omladinaca” u Maksimiru iz 1898. godine i da poveže srpske i hrvatske stranke na zajednički rad i saradnju, što mu je bio cilj još iz studentskih dana.

Summary

Svetozar Pribicevic was born in 1875, in Croatia. He was a Serbian politician from Croatia who worked hard for the creation of a unified Yugoslavia. At the beginning of his political career he joined other young, politically active Croats and Serbs in producing the book *Narodna misao* (The National Idea, 1895) which argued that Croats and Serbs were one nation, and that they should work together in Croatian politics. He took over leadership of the Serbian People's Independent Party (Srpska narodna samostalna stranka) in 1903. In 1905, he and his party sponsored the Zadar Resolution, in which the Independents proposed to work with willing Croatian political parties (and signatories of the Rijeka Resolution) for a new, more assertive Croatian policy vis-à-vis the Hungarian and Austrian governments. Between 1906 and 1918, he led the Croat-Serbian Coalition, which was the political child of the two earlier resolutions.

⁴⁴Svetozar Pribićević: p.d. str.13.